

Ambulerende omsorg. Eller, spekulasjon i møte med byers oppløsning og framtidens slutt i Maputo

Ambulating care. Or, speculation when meeting cities' dissolution and the end of the future in Maputo

Bjørn Enge Bertelsen

Professor, Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Bergen

Bertelsen er professor i sosialantropologi ved Universitetet i Bergen. Han forsker på urbanisering, politiske bevegelser, vold og statsdannelse. Bertelsen er prosjektleder for forskningsprosjektet «Enclaving: Patterns of futures in three african Cities».

Bjorn.Bertelsen@uib.no

Abel Março Nassone

Antropolog, Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Bergen

Nassone er mosambikisk antropolog utdannet ved Universidade Eduardo Mondlane, Maputo. Nassone arbeider mye med populærkultur, ungdomskultur, musikk og det urbane. Nassone er tilknyttet forskningsprosjektet «Enclaving: Patterns of futures in three African cities».

abelchauque@gmail.com

Sammendrag

Grell ulikhet i globale storbyer forklares ofte som et resultat av strukturell eller nyliberal vold og antropologiske analyser skildrer gjerne mangartede eksklusjonsmønstre, dehumanisering og vold. Selv om slike framstillinger er velbegrunnede, har, mener vi, antropologer et avgjørende oppdrag i å også identifisere bypraksiser rettet mot former for omsorg, empati og gjensidighet. I denne artikkelen utforsker vi slike praksiser hovedsakelig i form av tekster som smykker overfylte minibusser og vanlige personbiler i Maputo. De ambulerende navnene, ordtakene eller advarslene angriper sanseapparatet og fører ofte til latter, kommentarer eller diskusjoner, men det anerkjennes også at disse kommuniserer ønsker både om nye former for sosialitet, angrep på fraværet av empati og å skape affektive rom av kjærlighet, omsorg og gjensidighet. Ved å kartlegge det visuelt affektive i Maputo og ved å trekke på særlig Matthew Wilhelm-Solomons og AbdouMaliq Simones arbeider fremmer vi to argumenter. For det første vil vi argumentere for den antropologiske nytten av en mer nyansert forståelse av afrikanske byrom som ikke utelukkende vektlegger disse som åsted for stadig nye former for atomisering av kollektiver eller det Mbembe kaller nekropolitikk. For det andre vil vi vise hvordan slike tekstpraksiser utgjør former for kritikk mot hvordan særlig framstillinger av framtidens slutt er evd inn i forståelser av byen.

Nøkkelord

Maputo, urban antropologi, ambulerende tekster, omsorg, urban ikke-form

Abstract

Dire inequalities characterizing global cities are often described as resulting from structural or neoliberal violence and anthropological analyses typically depict disparate patterns of exclusion, dehumanization and violence. Even though such analyses are crucial it is, we argue, a key concern for anthropology *also* to identify urban practices oriented around forms of care, empathy and mutuality. Here we explore such practices in Maputo mainly in the guise of

texts adorning crowded minibuses as well as regular cars. These ambulating names, slogans or warnings and while often leading to laughter, comments or discussions among passengers as well as passersby, it is also acknowledged that the texts communicate aspirations for novel forms of sociality, an attack on the lack of empathy and a wish to generate affective rooms for love, care and mutuality. By mapping the visually affective drawing particularly on the works of Matthew Wilhelm-Solomon and AbdouMaliq Simone, we make two arguments: First, we argue for the anthropological usefulness of generating understandings of African urban spaces which evade single-mindedly emphasizing ever-increasing dynamics of atomization of collectives or what Mbembe calls necropolitics. Second, we show how temporality, including descriptions projecting the end of the future, actively and critically is engaged by this type of textual and interpretative practice.

Keywords

Maputo, urban anthropology, ambulating texts, care, urban non-form

Introduksjon

Maputo er Mosambiks hovedstad og var kjent som Lourenço Marques fram til 1975 da landet ble frigjort fra det portugisiske koloniale åket (Bertelsen, 2016a). Som en rekke andre afrikanske byer, så huser Maputo et virvar av nybygg og falleferdige bygninger og gater, smug, byrom og stier vrimler av mennesker som beveger seg gjennom eller oppholder seg i disse (Bertelsen et. al, 2014; Morton, 2019). Før en er vant til det, så innebærer det å snirkle seg til fots gjennom Maputo å utsette seg selv for et mangefasettert angrep på alle kroppens sanser: Stikkende lukter av råtnende organisk materiale og kloakk blandes ofte med eksos fra motoriserte kjøretøy, hvor sistnevnte etterlater en blysmak i halsen. Førstnevnte får en ofte til å haste videre, i håp om å nå en mer godartet duft-sfære – og å kunne unnsnippe det som oppleves som en intens voldsutøvelse av det olfaktoriske slaget.

Til tross for at en slik beskrivelse reflekterer en type orientaliserende (Said, 1993) framstilling av Afrika – slik Binyanga Wainana (2006) udødeliggjorde i sin perfide «How to write about Africa» og slik norske journalister ofte har for vane å gjøre i framstillinger fra det mørke kontinentet (Bangstad & Bertelsen, 2020) – så er det retoriske grepet vi brukte i første avsnitt vanlig også i mange antropologiske beskrivelser og analyser av urbane afrikanske kontekster (se også Newell, 2020). Foruten å ofte være dypt problematiske gjennom sin rasialisering (Mbembe, 2022) ved å framheve skitt, oppløsning og søppel som å prege byer – ofte i motsetning til en romantisert afrikansk natur (Nustad, 2015) – så er et omdreiningspunkt i mange av disse narrativene at trusler om vold også er allestedsnærværende. Ofte rammes slike oppfatninger inn av historier om ekstrem fattigdom eller påpekning av økende marginalisering – gjerne i form av analyser som påpeker at fattige støtes ut fra stadig mer privatiserte byrom (se også Nielsen et al., 2021).

Slike beskrivelser av strukturell og andre former for vold er ikke bare helt sentrale for analyser av steder som Maputo, men gir oss også antropologiske nøkkelforståelser om de svarte, hvite og grå økonomier som utspiller seg og preger afrikanske byer, dag og natt (se f.eks. Bertelsen, 2007, 2016a, 2016b; Chance, 2015). Vi mener likevel at et for sterkt fokus på slike forhold kan skygge for å se det veritable overflødigshornet av eksperimentell relasjonaltitet og de mange utpreget åpne, ambivalente og eksperimentelle samværsformer som karakteriserer slike byrom (Quayson, 2014; Tomás, 2022). For Maputo er også åsted for *intense* former for både eksperimenter med de urbane former, herunder mangeartede former for *spekulasjon*: Byen preges av spekulasjon som allestedsnærværende og spenner fra småskala forsøk på å anskaffe seg materielle goder eller kontanter i gråsonen mellom uformell økonomi og svindel (*boladas*) (Bertelsen, 2021) til å benytte fast eiendom som objekt for å hvitvaske penger fra heroinsmugling (Hanlon, 2018). Når vi imidlertid her i denne artikkelen også benytter begrepet spekulasjon om *meningsdannelse*, så er vi på linje med Morten Niensens analyse av byen (2022, s. 1-2) som, i kontrast til Laura Bear (2020), velger

å lese dette begrepet bredere: «In other words, in places, such as urban Mozambique, spectacular speculation is an apt term for capturing certain key traits of the context as such». I denne artikkelen vil vi benytte en slik bred tilnærming til hva spekulasjon kan innebære i en bykontekst og vil vise dette empirisk gjennom et fokus på tekster på biler samt veggmalerier. Begge eksemplene viser hvordan meningsdannelse er sentralt for forståelse av rom, selv og relasjoner (se også Bertelsen et al., 2014).

Den antropologiske forskning på urbane former og konstellasjoner og dets mange levde liv, som denne teksten trekker på, bygger på våre felles feltarbeid de siste ti år i Maputos *bairroer* – de mer uformelle og ofte fattige bydelene som er de aller mest folkerike og hvor nitti prosent av byens innbyggere bor. Inspirert også av å oppholde oss i gatene og å gå gjennom smug og på støvete og sølete stier som en måte å ta inn og forstå byen på (de Certeau, 1984; se også Rios og Ntapantas artikler i dette nummeret), så har vi ofte slentret sammen i Maputos *bairroer* i et felles forsøk på å gi mening til et vell av dynamisk byliv (se også Viana, 2019). Nettopp det å gå til fots i urbane områder har også vært et viktig metodologisk poeng i prosjektet om enklavedannelse som denne artikkelen er en del av og noe prosjektdeltakere har gjort, både kollektivt og individuelt, i Accra, Maputo og Johannesburg. Det metodologiske valget med å gå er ikke bare tatt for å kunne bevege seg lettere i smug og gater hvor biler ikke enkelt slipper fram, men er også inspirert av det situasjonistene, med Guy Debord i spissen, så på som en urban praksis som kunne åpne opp for andre landskap av mening – til og med det utopiske (Debord, 2014 [1958]; se også Blanes & Bertelsen, 2021). Å meandrer gjennom Maputo er da også gjort med stort hell for å forstå hvordan sikkerhet er konfigurert (Paasche & Sidaway, 2010) og mye annen urban forskning viser også hvordan det en kan kalle en gående interaksjon med bylandskap endrer hvordan disse persiperes (Quayson, 2014; Sansi, 2021). For dette studiet innbefatter det å gå også ikke bare at de mange uformelle økonomier, i ordets bredeste forstand (se også Hart, 1985), som preger gateliv framkommer klarere, men danner også en skjerpet oppmerksomhet overfor hvordan ulike byrom skifter betydning ut fra posisjon og hvor en beveger seg (Bertelsen et al., 2014).

Ett fenomen som vi foreløpig ikke har utforsket og som denne artikkelen søker å bøte på, er den stadig økende mengden av ulike former for *tekster* og grafiske uttrykk som setter sitt preg på byens mange rom og gjennomfartsårer. Gjennom å rette fokus på det vi kaller *ambulerende tekster*, som både farer forbi og er innskrevet mer permanent på bygg eller i byens infrastruktur, vil vi her analysere disse for å kaste lys over en ofte oversett fasett av byliv – nemlig relasjonalitet, omsorg og humor. Slike aspekter er, vil vi argumentere for, ofte de som er tematiserte i de malte, sprayede eller sjablongpåførte tekstene som pryder ulike former for motoriserte kjøretøy: For i Maputo har overfylte minibusser (*chapas*), rustne så vel som luksuriøse biler, trehjuls drosjer eller lastebiler svært ofte distinkte *tekster* på sine frontruter, bakvinduer, dører, støtfangere eller andre deler av sine metalliske kropper. Disse tekstene treffer sanseapparatet til folk som ferdes i byen og når de gjør det så har svært mange et klart preg av å være aspirasjoner mot en form for meningsfellesskap: et ønske om en form for sosialitet, et angrep på ikke-medfølelse eller ondskap i seg selv og en appell til å generere affektive rom for omsorg, gjensidighet og relasjonalitet.

I denne artikkelen vil vi eksemplifisere og analysere disse tekstene på ulike vis, men vi vil gjøre det i sammenheng med bredere spørsmål om bytransformasjon – særlig med fokus på det globale sør. Vi vil i den sammenheng fremme to bredere argumenter som også er relevante for å for å skjønne sammenhengene disse tekstene framkommer, ambulerer og danner mening i. For det første vil vi argumentere for at vi, som antropologer, også må benytte analytiske innfallsvinkler til å forstå byen som ikke forutsetter en idé – eller, rettere sagt, ideologi – om en sentrisk og velorganisert by. En slik anerkjennelse av byers ikke-sentriskhet til

fordel for en analyse av (ikke-sentriske) urbane former er ikke minst understøttet av det vell av kritikk som er kommet mot den byantropologien som var inspirert av Chicagoskolen – en by som blant annet forutsatte et (fysisk og politisk) sentrum og en idé om medborger-skap (se også Tomás, 2022). For det andre så vil vi analysere også de former for ikke-framtid som kontinuerlig produseres i bykontekster – altså hvilken *kronopolitikk* (Kirtsoglou & Simpson, 2020) urbane formasjoner i det globale sør dannes rundt. Vi vil argumentere for at de ambulerende tekstene vi analyserer, kan ses som en reaksjon på og et alternativ til disse (se også Bertelsen, 2021). Gjennomgående vil vi søke å knytte analysen til annen relevant byforskning innen antropologi, sentrale bidrag fra det globale urbane sør, samt nyere bidrag i antropologi og urbane studier til å forstå relasjonalt og potensielle kollektive formasjoner innen særlig afrikansk antropologi. La oss begynne med det kronopolitiske og hvordan dette rammer inn kontemporært byliv i det globale sør – og altså utgjør en ramme for også ambulerende tekster og deres budskap.

Framtidens slutt: Tre versjoner – eller visjoner

Når vi nærmer oss storskala og svært differensierte sosioøkonomiske urbane ordener som antropologer, er det ofte nærliggende å ty til generelle beskrivelser av nyliberale regimer og den vold (strukturell, symbolsk, fysisk, økonomisk, kjønn etc.) som disse utøver overfor sine subjekter (Mbembe, 2022). Typisk dokumenterer og analyserer antropologer mangfoldige eksklusjonsmønstre, og vi antyder eller viser gjerne at slike regimer er knyttet til former for militarisert urbanisme (Buxton & Hayes, 2016) eller benytter andre analytiske kortformer som overskygger eller utvisker antropologiske forståelser av (potensialet for) menneskelig sosialitet, relasjonalt og omsorg. Hvorfor framfører vi som antropologer slike analyser? Svært ofte, mener vi, er det fordi det er så mange trekk rundt oss som indikerer at fremtiden – altså selve muligheten for en framtid eller enhver *tenkelig* framtid som ikke bare utgjør en repetisjon av nåtiden – forsvinner ut av syne fra vår menneskelige horisont. Vi lever altså på slutten av fremtiden og de urbane formasjonenes dehumaniserte orden både prefigurerer og eksemplifiserer dette, vil noen hevde (Davis, 2006; Ghertner et al., 2020). Mye peker da også i en slik framtidsløs retning mer generelt:

For det første er det en rekke analyser som indikerer slutten på en menneskeskapt verden gitt at vi alle nå lever i en verden gjennomsyret av kapitalens infrastruktur, logikk og materialitet. Sagt annerledes: Kapitalens ontologi er altomfattende og totaliserende i sin insistering på at det ikke finnes noe alternativ (Berardi, 2015) og som Mark Fisher sa det: «It is easier to imagine the end of the world than the end of capitalism» (Fisher, 2009, s. 1). Det er på mange måter ikke noe ytre til kapitalens globale og universelle ambisjon – fra regnestykkene som viser verdien til *all* jordens biomasse i monetære termer til differensieringen av verdi mellom individuelle mennesker, fra markedsverditenkning av det vi pleide å tenke på som hjem og hushold til den materielle orden i byen som overskygges av kapitalintensive strukturer, overvåkning som skal beskytte investeringer og bypolitikk som i all hovedsak orienteres rundt investorer heller enn innbyggere (Stein, 2019).

Et annet eksempel som indikerer slutten på fremtiden, er den stadig akselererende klimaødeleggelsen som gjør at det virker stadig mer fåfengt å se for seg universell menneskelig vekst, inklusive en materielt forbedret levestandard for jordens menneskelige innbyggere (Scranton, 2015). Planeten tillater oss ikke dette; jorden sier nei. Innenfor den urbane så vel som den politiske konteksten betyr kanskje dette at vi bør forlate alle ambisjoner om utvikling og i stedet forsone oss med å utvikle mer robuste og resiliente urbane ordener som kan motstå stadig mer intense konsekvenser av klimaødeleggelse (Tsing, 2015; for en kritikk, se

Bertelsen, 2021), men disse fleksible og robuste byordener er, vil vi hevde, ofte framtidsløse i sin mangel på å ha en utviklingshorisont: Det skapes en urban politisk-økologisk orden som vektlegger nåtiden – og en bestemt type resilient nåtid – som antar hegemoni over en forestilt framtid (for eksempel som utvikling eller revolusjon). Forestillingen om en slik framtid overskygges altså av en nåtid som har definert framtiden som alltid allerede kollapset og kriserammet.

En tredje indikasjon på framtidens ende, er den stadig klarere globale dominansen av *algoritmer* – av maskinelle resonnementer, beregningslogikk og det teknologikritiker Evgeny Morozov kaller *solutionism*, altså en form for tenkning om teknologi som interverner og løser problemer *før* de er oppstått (Morozov, 2013). Dette har også implikasjoner for tenkning om tid og, spesifikt, framtid – som antropologen David Goldberg (2021: 42) framhever: «Algorithmic temporality, thus, is teleological, reaching always for its immediate(d) end(s), only to be redirected instantaneously to a new end as soon as the previous one has been realized or data inputs alter». Som en effekt av algoritmisk temporalitet så vil den form for minne en slik teknologisk orden opererer med bare virke som «perpetual presence», og framtiden vil da komme i form av «futurity-made-present» (Goldberg, 2021, s. 45; se også Mbembe, 2021).

De tre skissene av framtidsløshet over har alle det til felles at de representerer former for både homogenisering av det urbane og utgjør i stor grad statiske størrelser: Kapital og algoritmer reproducerer seg selv og en alltid allerede klimaødelagt verden skygger også for brudd, kritikk og kreativitet – altså potensialet for å stanse den sykliske produksjonen av nåtid som de tre tendensene utgjør. Disse tre skissene av visjoner om måter framtiden, som en virksom temporal trope, har kommet til veis ende i versjonene kapital, klimaødeleggelse og algoritmer, kan derfor virke både kvelende og totaliserende. Dette til tross for at kanskje mange av oss i våre antropologiske analyser *nettopp* framhever at de store forestillingene om endring – som revolusjon, modernitet eller utvikling – alle har blitt irrelevante eller har blitt transformert på en slik måte at de har mistet ethvert potensiale til et brudd med nåtidens sosiopolitiske eller kronopolitiske regimer (se, igjen, Tsing, 2015).

Utover det dystopiske elementet som preger slike visjoner, så er det også en mer uhyggelig og politisk problematisk dimensjon ved denne insisteringen på en nåtid som overskygger muligheten for alternative framtider: Som en av oss (Bertelsen, 2021) har framhevet i en analyse av urban politikk i Maputo, så er produksjonen av ikke-framtid ikke bare en ren diskursiv øvelse og i Maputo sirkulerer slike virksomme forestillinger om resiliens og ikke-framtid som sentrale deler av det idémessige grunnlaget for byfornyelse og de fattiges nye roller i disse. Som vist i dette arbeidet, så møtes slik produksjon av ikke-framtid og tilordning av nye roller for de fattige med motstand – i artikkelen (Bertelsen, 2021) eksemplifisert gjennom ungdomsgjenger, såkalte *teams*. Senere i denne artikkelen vil vi vise at framtidsløshet også møtes med spekulasjoner og medfølelse på mange nivåer, men før analyse av dette, må byens oppløsning kontekstualiseres – generelt og i Maputo.

Polis – og den urbane formasjonen som kommer etter

Hvordan kan vi nærme oss byen – både som empirisk fenomen og som analytisk størrelse? Og betyr «by» egentlig noe lengre all den tid verden urbaniseres? Henri Lefebvre, den kanskje mest sentrale franske teoretikeren om byformasjoner, er tydelig i sin argumentasjon om at et begrep om det «urbane» både bør og kan erstatte «byen», siden sistnevnte begrep relaterer seg til en fetisjisert og litt foreldet politisk forestilling om en sentrisk og velordnet form for urbant samfunn (2003 [1970], s. 16-17, se også s. 57; se også introduksjonen til

dette spesialnummeret). På et mer overordnet og globalt nivå, så blir menneskelige samfunn stadig raskere og mer utpreget urbane og rundt regnet femti prosent av verdens befolkning bor allerede i det som kan defineres som urbane omgivelser, noe som forventes å øke de nærmeste tiårene (UN-Habitat, 2022). Slike urbane settinger er svært heterogene, sammenkoblede over store geografiske avstander og utgjør *loci* for «...metabolic exchanges that are global in reach and extent [and that] the future of humanity is increasingly understood in terms of the city's social organization and physical design» (Wakefield & Braun, 2014, s. 4; se også Wakefield, 2022).

Til tross for global urbanisering og raskt økende kompleksitet på skalanivå, så blir imidlertid forestillingen om «byen» ofte beholdt på et ideologisk eller hegemonisk politisk nivå, samt kolportert i markedsføringsøyemed (Wachsmuth, 2014). Mens det er en forskjell mellom forestillingen om den sentriske «byen» i motsetning til spredte og muterende urbane og periurbane former, så er urbane formasjoner *mer enn* bare romlige størrelser som avgrensner eller definerer menneskelig aktivitet: Snarere er urbane formasjoner steder for politikk, eksperimenter og utfoldelse av fantasi – kort sagt utgjør de laboratorier for menneskelig eksperimenting i relasjonalitet, sosialitet og meningsfellesskap. Byformasjonene er åsted for generering av en rekke alternative og til dels også autonome (eller autonomisøkende) sosiale og politiske former (se også Blanes & Bertelsen, 2021). Videre er det urbane ikke bare viktig som knyttet til ideologier i dominerende politikk, men også ettersom det har blitt et sentralt domene for det vi kan tenke på som motstandspolitikk, kamp for identitetspolitikk eller som steder for (endeløs) differensiering (Harvey, 2012).

Byen – formasjonen vi nå kan forlate for mer amorfe urbane konfigurasjoner – er altså en politisk og ideologisk konstruksjon – som også Lefebvres påpekte – og den har historisk vært svært nært knyttet til egalitære forestillinger, praksiser og politikk (se også Rio et al., 2022). For det første var forestillingen om selve byen (polis) utgangspunktet og stedet for å forestille seg republikken og filosofien samtidig og domenene forble sammenkoblet hos for eksempel Platon (se f.eks. Cunningham, 2005). Videre kan polis oppfattes som et værensom og som «menneskets essensielle bolig» (Heidegger, sitert i Curtis, 2013). Tenkning er med andre ord en integrert del av ideene om polis og i et bredt anlagt eksperimentelt sammenligningsarbeid understreker Detienne (2008 [2000]) for eksempel hvordan slike historiske urbane opprinnelsessteder for fellesskap og politikk også kan tenkes transtemporalt og dermed ikke er reduserbare til deres spesifikke greske og romerske historiske kontekst.

Flere urbanister har selvsagt forestilt seg at den rent fysiske sammensetningen av selve byen gir rom for frigjøring fra for eksempel landsbygdens tyranni eller begrensninger, selv om flere samtidig påpeker at de første menneskelige urbane bosetningene inkluderte snarere enn ekskluderte rurale og landbrukselementer (Graeber & Wengrow, 2021; Mumford, 1961, s. 31). Antropologi er i denne sammenhengen svært påvirket av Chicagoskolen i byforskning. I mange av deres sentrale verker ble byen knyttet til muligheter for å eksersere et urbant medborgerskap og viktigheten av å forstå byer som i stadig utvikling mot bedre og mer inkluderende former (for en kritikk, se igjen Tomás, 2022). Chicagoskolen bygget muligens videre på eldre vestlige forestillinger om byen som et domene for frihet og muligheter – som «*Stadtluft macht frei*», som opprinnelig ble formulert i middelalderen for å betegne livegne som oppnådde sin frihet i byer. Senere er disse forestillingene blitt tatt alvorlig nok til at den kan inkluderes i tverrkulturelle tester på frihet og vekst i globale byer (se f.eks. Yamagishi et al., 2012). Videre er idéen om byluftens frihet også integrert i mye litteratur om kreativitet som i seg selv tilbys av urbane miljøer (Borén & Young, 2013).

Kanskje ikke like selvfølgelig, i hans store arbeid om ulikhet er en varig idé i Rousseaus verk menneskets naturlige godhet, som er avgjørende, tenkt som en form for åpenhet som

er hinsides moral. For Rousseau er godhet en urmulighet for mennesker og siden han er kritisk til både politiske institusjoner og idéer om framskritt, så blir han ofte oppfattet som på noen måter å fremmane et anti-sivilisatorisk argument – altså å inneha en posisjon som er antagonistisk innstilt til eksistensen av en ren og egentlig politikk. Det berømte sitatet «Everywhere man is born free ...» brukes ofte for å understreke dette poenget, men Rousseau arbeidet også med byen og var tydelig på å vektlegge det menneskelige i forståelsen av denne samfunnsformasjonen (Rousseau, sitert i Merrifield, 2014, s. 132):

the majority [of people] take a city for the *cit *, and a bourgeois for a citizen. They don't know that houses make a city but citizens make the urban [*la cit *].

Rousseau tar imidlertid for seg eksistensen eller muligheten for forskjellige konfigurasjoner – noe sitatet «Houses make a town but citizens [make] a city» (se også Pierse, 2006) synliggjør. Selv om det kan virke som Rousseau her gjør et skille mellom byen og det urbane, der sistnevnte også gir opphav til en borger, så påpeker Merrifield (2013) i en tolkning at en nyttigere forståelse av dette ofte gjengitte sitatet ville være: «the majority [of people] take a city for the *cit *, and a bourgeois for a citizen. They don't know that houses make a city but citizens make the urban [*la cit *].» Og han legger til: «The urban, then, might be better suited for Rousseau's notion of *cit *: it satisfies more accurately, and more radically, a politically charged concept of citizenship that goes beyond nationality and flag waving». For Merrifield er det dermed klart at  stedet for å eksersere *allmennvilje* for Rousseau (så vel som for v r tidsalder, ifølge Merrifield) må være i en form for *urban konfigurasjon*. Merrifield er dermed direkte inspirert av Rousseau i sitt argument om at å gjenopprette en (med)borgers møteplass, en *agora*, bør ha forrang over de mange oppfordringene til «right to the city» som, hevder han, bare vil utgjøre en problematisk legalistisk og formalistisk omvei. Sagt på en annen måte: En slik diskurs er ofte tilbøyelig til å bli kooptert av hegemoniske krefter og dermed gjort til en instrumentell del av marginaliseringsprosesser (se også Sassen, 2014). Hvis Merrifield har rett i sin kritikk av rettigheter og forenklete visjoner om tilgang og adgang til en fossilisert romlig og formell struktur, *polis*, på hvilke andre m ter kan vi nærme oss det vi ofte empirisk benevner som noe «urbant»?

En dominerende nyere trend når det gjelder å oppfatte det urbane, er å begrepsfeste dette gjennom forestillinger om *metropoler* og *megalopoliser* – begreper som støtter seg på Cacciaris kartlegging av den eksplosive utstrålingen som byen har (1995 [1973]). Vi vil imidlertid antyde at forestillingen om metropol eller megalopolis – til tross for at de ofte er brukt for å betegne raskt voksende byformasjoner – er problematiske på flere vis: For det første ser de ut til å forutsette et sentrum – en *polis* som bare har vokst i størrelse. For det andre konnoterer de at disse urbane formasjonene på en eller annen måte reflekterer byens iboende kapasiteter: Megalopolisen er da den naturlige manifestasjonen av potensialet til det urbane, en urban essens som også utfolder seg på liknende vis over hele kloden – slik også introduksjonen til dette nummeret omhandler.

Så hvis forestillingene om byen eller megalopolis ikke lenger er nyttige fordi de svært ofte bare betegner enten en generisk og politisk-ideologisk forståelse av en urban formasjon eller, i sistnevnte tilfelle, er et uttrykk for storskalaversjon av det samme, hvordan kan vi forstå det urbane? I vårt arbeid har vi foreslått begrepet «post-polis» for nettopp å desentrere tradisjonelle forståelser av det urbane som forutsetter et sentrum, inklusive forestillingen om at også hjertet av metropolen potensielt er tilgjengelig for allmennheten. Post-polis, mener vi, fanger en * pnere* form for det urbane som også innbefatter slik disse faktisk arter seg også i det globale s r, som i Maputo.

Maputo: Mobil medfølelse og spekulasjon

Maputo har rundt regnet to millioner innbyggere om en også inkluderer byen Matola som den innehar en sammenhengende urban bebyggelse med (Morton, 2019). I møte med nye og alvorlige former for ulikhet forårsaket av de siste års pandemi, dyrtid og global økonomisk resesjon, er mange innbyggere opptatt av å spekulere i former for aktiviteter som genererer inntekter eller i alle fall muligheter. Hva mener vi med spekulasjoner i denne sammenhengen? Spekulasjoner kan sies å være en form for praksis rettet mot gapet, tomrommet, intervallet, pausen, forsinkelsen. Som Rebecca Bryant og Daniel Knight framhever (2019), så fyller spekulasjon gapet mellom å *forvente* at noe skal skje (*expectation*) og å *regne* med at noe skjer (*anticipation*). Videre: Hvis vi undersøker våre etnografiske sammenhenger, er spekulasjonen allestedsnærværende og materialiserer seg som, i Maputo, for eksempel i de uendelige mange måtene å organisere tuskhandel, gatesalg og ulike former for svindler på – alt med det formål å (kanskje) tjene noen *meticais*, den mosambikiske valutaen. Spekulasjoner er med andre ord en måte å rette oppmerksomheten mot dette gapet på, eller bedre: Å mobilisere gapet til ens egen fordel og å eksperimentere med mening.

I denne spekulasjonssammenhengen vil vi presentere en slik praksis i Maputo, nemlig navnene på ulike former for motoriserte kjøretøy i form av malte skilt: Overfylte minibuser (*chapas*), rustne vrak så vel som dyre, nye BMWer, trehjulede drosjer eller lastebiler som er overlesset med for mange varer og passasjerer har svært tydelige tekster på frontvinduene, dørene, støtfangerne eller andre deler av sine metalliske kroppar – tekster som veksler mellom å være gåtefulle og tydelige. Noe av det avgjørende her, er at disse tekstene engasjerer sansesystemet til Maputos innbyggere; folk leser og kommenterer dem gjerne, men når de gjør det, så er det ofte i *én* tydelig retning de går i: ønsker om nye former for sosialitet, angrep på mangel på medfølelse og empati og et kraftfullt uttrykk for håp om å skape affektive rom for omsorg og gjensidighet.

La oss gi noen eksempler som vi har samlet gjennom årene:

Figur 1 «En hund, hund som dem» (Cão, cão com eles)

Denne teksten ble sett på en bil i utkanten av Maputo i 2018 – i nærheten av stadion i Maputo.

På ett nivå er meningen kanskje litt åpenbar og kan tolkes som en humoristisk vri på en standardadvarsel om vakthunder (som ofte i Mosambik også er angrepshunder). Altså i

betydningen «Vokt dem for hunden», men i dette tilfellet er det en interessant vri i og med at *eieren* her er den som i dette tilfellet er en hund. På et nivå kan dette altså tolkes som en advarsel til alle om at bilføreren eller eieren er farlig og en som en bør vokte seg for. I samtaler med folk om det som står på bilen – ikke minst de som vi var ute og delte *chapa* (mini-buss) med den dagen da vi fikk øye på den – så betyr imidlertid «dem» i uttrykket «En hund, en hund som dem» også noe helt annet: «Dem» relaterer seg her til livet til *de andre*, de som ikke er oss, og indikerer her de som er del av den rike eliten og de styrende politikerne. Altså *os grandes chefes* («de store sjefene») som en passasjer kalte dem. Teksten på bilen innebærer da også en kritikk av en slik hundeaktig elite: De lever et liv hinsides loven og de beriker seg selv, som grådige hunder. Passasjerene i *chapaen* var også enige i at om han (for det var en mann, det var alle sikre på) hadde kunnet, så ville også eieren av bilen beriket seg på samme vis, men det er også mer her i dette; enda et kritisk element som ble pekt ut i samtaler med folk etterpå når vi viste fram bildet: Det er en oppfordring her, en spekulasjon, om du vil, om at forvandlingen til en hund er *ufrivillig* – at ved å skrive dette på sin egen bil, så indikerer mannen at han *egentlig* er en moralsk person og at han ikke ønsker å stjele eller rane. At han ikke ønsker et pengemessig rikt, men moralsk fattig liv.

Figur 2 «Du vil også bli gammel – om du er heldig» (*Na wena uta guga, se tiveres sorte*)

Dette bildet ble tatt i 2021 – også fra forsetet i en *chapa* – og også her ble den ene av oss (Nassone) fortalt hva denne teksten indikerer, men først til hva det står her, rent språklig: Den første delen av teksten lyder, på shangaan, som er majoritetsspråket i Maputo: «Du vil også bli gammel» (*na wena uta guga*). Og så legges det til på portugisisk: «Hvis du er heldig». En sentral idé her er å formidle at hvis jeg er miserabel i dag – nødlidende og fattig – må du ikke bare tenke vondt om meg eller forakte meg. Det har nemlig ikke alltid vært slik: Jeg har også vært attraktiv, ung og dynamisk en gang, men tiden har nå forandret seg – og ingen kan unnsnippe alderen. I tillegg, med den portugisiske andredelen, så formidler teksten også at alderdom er en form for luksus – en framtid å ønske, en ettertraktet tilstand. Dermed er det også en avvisning av nåtidens enkle imperativ.

Sosialitet, relasjonalt, improvisasjon: Urban ikke-form

Slike tekster framkommer naturlig nok ikke i en kontekst uten andre konkurrerende inntrykk og uttrykk – tekstlige som grafiske. For, som i mange andre afrikanske byer, så omgis også Maputos innbyggere av en svimlende mengde tekster. Disse tar ikke bare form av å være reklame, men også som politiske slogans på store plakater eller som tagger på vegger som viser hvilke gjengdannelser (såkalte *teams*) som er knyttet til stedet (se Bertelsen, 2021). I tillegg er det en rekke andre former for uttrykk som innbyggere må forholde seg til – som for eksempel også veggmalerier som relaterer seg til politiske og sosiale forhold.

Gjennom flere feltarbeider i bydelen Maxaquene stiftet vi begge bekjentskap med en gatekunstner, som kaller seg Barimo, som arbeidet med verk som kommenterte samtidige hendelser – både med grafiske elementer og med tekster. Folk i denne relativt fattige delen av Maputo satte stor pris på arbeidet hans og donerte ofte penger til maling. Interessant i denne sammenhengen er ikke bare at de valgte å bruke sine begrensede ressurser på en som malte på vegger i bydelen, men at de også brukte svært mye tid på å (ofte kollektivt) dechiff-rere betydningen av kunsten. Tolkningene, som vi begge ofte tok del i under feltarbeidet, gikk ofte i retning av kommentarer om de siste politiske skandalene i Mosambik – i dette verket (figur 3) indikert av en antydning om at sønnen til en tidligere president var involvert i drap og underslag knyttet til noen store bedrifter (LAM og BDM på bildet).

Figur 3

I tillegg til slike tekster i kunstverk, så utgjør også den digitale verden, særlig knyttet til grupper på mobilapplikasjonen Whatsapp, at tekster og grafiske elementer ikke bare spres enormt hurtig mellom innbyggere, men også at denne virtuelle dimensjonen framstår som å ha svært mange likhetstrekk med okkulte dimensjoner – med de tolkningsmuligheter som det gir for særlig framtid (se også Newell & Pype, 2021). I tillegg forsterker svært ofte dette allestedsnærværende virtuelt-okkulte rommet allerede eksisterende og sterk afrikansk

populærkultur som, vet vi (se også Barber, 1999), ofte omhandler politiske skandaler og harselas med politikere og, ikke minst, både spekulasjoner om muligheter for å tjene penger eller komme inn i fellesskap med andre som gjør det mulig (se også Bertelsen, 2018; Mangeya & Tagwirei, 2022). Flora Botelhos arbeider (Botelho, 2021) har utdypet flere av disse trekkene i en innsiktsfull analyse av hvordan det affektive, det relasjonelle og framtidspaspirasjoner er fundamentalt sammenvevde for mange kvinners orientering i Maputos sosiale og fysiske rom. Alle disse eksemplene understreker dermed at det å tolke tekster på biler ikke er underlig i denne konteksten, men heller eksemplifiserer hvordan aspirasjon og spekulasjon er sammenvevd, hvordan sosialitet dannes i (flyktige) tolkningsfellesskap og hvordan byrom er mettet med mening som må tolkes.

En rekke flere eksempler på ambulerende tekster kunne vært framvist her, men de over viser forholdsvis klart fram en form for oppfordring til medfølelse og empati i et urbant landskap som ubønnhørlig også er definert av brutale og ekskluderende former for enklaver og utenforskap (Nielsen et al., 2021). Et sentralt trekk her, vil vi hevde, er at denne formen for empati-økonomi, i alle fall i tekstlig forstand og som aspirasjon eller oppfordring, viser klare koblinger til mer generelle generative og «prososiale» prosesser som altfor ofte blir oversett i analyser av byer i det globale sør. Ved å vise sammenhengen mellom de mange ambulerende tekstene i Maputo og andre prosesser – noen mer generelle og noen mer spesifikke – så vil vi vise hvordan disse tekstene *ikke* er marginale fenomen, men sentrale i å forstå de former for meningsdannelse og aspirasjon mot sosialitet som oppstår i disse bykontekstene (se også særlig Archambault, 2021).

En sentral tenker i så måte er AbdouMaliq Simone som har introdusert begrepet «*peripheral care*» (2019) i sin komparative analyse av arbeiderklasseområder i det globale sør; fra Djakarta og Kinshasa til Accra og Dakar. Som han framhever, så kan arbeiderklasseområder i det globale sør betraktes som å ha bli gjort livløse av romlig, statlig, semiotisk og økonomisk vold – et argument som på mange måter korrelerer med det vi gjorde over om kapital som sentralt i en hegemonisk forestilling om framtidens død. Simone viser oss imidlertid også en annen verden – en som han analytisk maner fram – og bringer derved inn et nytt urbant landskap av menneskelig relasjonellitet og tilknytning (se også Simone, 2022). Hans begrep «improviserte liv» (*improvised lives*) fanger både mennesker i det urbane globale sør sine usikre livsvilkår (økonomisk, politisk og materielt), men også hvordan disse da tvinges til å improvisere med det relasjonelle, det sosiale og med (flyktige) kollektive former. Ved å fokusere på disse flyktige relasjonelle og sosiale formene i fattige så vel som i lavere arbeiderklasseområder i det globale sør og ved å vektlegge også *omsorg*, så viser han fram noen urbane former og formasjoner som deterritorialiserer statens og kapitalens hegemoni. Simone skriver (2019, s. 18):

They might not bring down the city, but they [inhabitants of poor working class areas] are in most respects able to bring down the city to the requirements of their makeshift economies that effect a modest but real redistribution of goods and services to their residencies otherwise formally cut off or excessively disciplined.

Effekten av en slik dynamikk, som knytter sammen de provisoriske økonomiene og omsorgsformene, innebærer en form for avvising av en formalistisk måte å tenke urban rettighetspolitikk på: «What is refused is to become solely or primarily a 'problem to be solved' or a 'people to be liberated or developed'» (Simone, 2019: 23). Å bebo områder som er marginaliserte og å (re-)sosialisere disse med provisoriske økonomier, tentativ relasjonellitet og flyktige former for omsorg, utgjør da en form for protest mot kapital og stat – og improvisasjon blir da en delvis usynlig form for relasjonellitet og fellesskap som utgjør et mulig tredje begrep mellom *ville* og *cit *, om vi tenker tilbake til Rousseau.

Koblingen fra Simone til de ambulerende tekstene som en form for *peripheral care* synes her relativt klar og en kan også argumentere for at disse tekstene innebærer en påkalling av oppmerksomhet til en usynliggjort form for sosialitet som er bærende for at Maputo skal fungere. Dette har Simone i andre sammenhenger kalt «mennesker som infrastruktur»-perspektivet på byer i det globale sør – altså at om en skal forstå byens dynamikk må en se forbi bygg i ulik grad av forfall, gatesystemer i oppløsning eller råtnende søppel i hauger: Det sentrale er at byer ekspanderer, og fungerer, ved hjelp av menneskelig relasjonelitet, mobilitet og sosialitet som danner både mening og sosiale rom (Simone, 2004).

En annen antropolog som også har arbeidet med meningsdannelse innen byer i det globale sør, er Matthew Wilhelm-Solomon (2017). Hans arbeider bygger i all hovedvekt på feltarbeid innen falleferdige og/eller okkuperte bygninger i sentrale deler av Johannesburg og Wilhelm-Solomon har over en tiårs periode tilbragt svært mye tid sammen med det en ut fra en rekke parametre kan tenke seg er grupper av marginaliserte mennesker som bebor disse. Og nettopp det kollektive og relasjonelle – ikke det atomiserende/atomiserte eller det fragmenterte/fragmenterende – er det han trekker fram i sine finkornede analyser av de på mange måter hardt prøvede livene i disse bygningene. Sentralt i hans argument er at disse menneskene aspirerer mot en forståelse og forbedring av relasjoner – og han ser dette ut fra et perspektiv om en urban ontologi (Wilhelm-Solomon, 2017, s. 174):

Ontologies here are not thought of in terms of sets of preexistent beliefs or essences, but rather modes of orientation. Ontological orientations involve attempts to interpret, stabilize and reconfigure relations of existence through embodied and material practice; they also encompass wider social and metaphysical relations through which meaningful personhood can endure.

For Wilhelm-Solomon er urbane ontologier her altså *ikke* noe som finnes, noe som bare er, men former for orientering i det urbane og en horisont som er generativ for det sosiale. Dette er sentralt for å påpeke hvordan det er, på et mer generelt nivå, praksis orientert rundt liv som fyller disse byggene – det Wilhelm-Solomon kaller «*the ruinous vitalism of the urban form*»: «This refers to the instability and malleability of urban infrastructures, the scars and traces these leave and the capacities for social relations and regeneration they invoke» (Wilhelm-Solomon, 2017, s. 174).

Wilhelm-Solomons argumenter for tilblivelse, vekst og potensial på steder som for ofte tildeles – også av analytikerne – destruktive eller ødeleggende karakteristika og som dermed overskygger generative og dypt menneskelige prososiale aspirasjoner, er helt sentrale for å forstå utfoldelsen av det relasjonelle i byer i det globale sør. Som i Simones arbeider, så finner vi også hos Wilhelm-Solomon (2017, s. 187) en vektlegging av en slags mellomposisjon – noe som peker bort fra både et urbant-statlig og et kapitalistisk overherredømme i disse bykontekstene: «These ontological orientations are not easily inscribed within the logics of the market or urban governance, but neither are they outside of these logics» (ibid.; se også Simone, 2020, 2022 her).

Som det også gjøres klart i innledningen til dette spesialnummeret, så er både urbane formasjoner i endring og fokuset på hva som utgjør det urbane må også inkludere det ikke-materielle om man skal gripe byer på et generelt plan og polarisering spesielt. Det er nettopp dit både Simone og Wilhelm-Solomon også peker og de går langt i å gi en ramme til å forstå de ambulerende tekstenes videre kontekst i retning av et fokus på det en kan kalle «den urbane ikke-formen» – altså en forståelse av det urbane som beveger seg bort fra det litt statiske skillet mellom *ville-cité* og heller peker mot det urbane som mutasjon (se også Udelsmann Rodrigues, 2019 for et beslektet argument for både Luanda og Maputo).

Som vi har søkt å vise over, så er ambulerende tekster noe som kan forstås som å befinne seg i denne urbane ikke-formen. Som de ambulerende tekstene indikerer, så er det urbane locus ikke bare for iscenesettelse av framtidens død, objekt for kapitalistisk akkumulasjon eller rom hvor voldelige former for eksklusjon finner sted. I tillegg til dette, så er de laboratorier for sosialitet, temporalitet og aspirasjoner – mange av disse av det kollektive slag. Som flere har vist, så kan denne type potensiale anta konkrete uttrykk som er volatile og kollektive – som opptøyene som har rammet Maputo i 2008, 2010 og 2012 også synliggjorde (Bertelsen, 2016b). De ambulerende tekstene må derfor forstås som et fenomen beslektet med ikke bare det kontinuerlige semiotiske arbeidet som til enhver tid finner sted i det urbane rommet: Tekstene på biler og chapas er også rent konkrete uttrykk for vilje til å eksperimentere med aspirasjoner om en form for omsorg og relasjonalitet – aspirasjoner som hegemoniske forståelser og antropologisk representasjon av byer i det globale sør ofte ikke tar høyde for.

Spekulasjon i stedet for konklusjon

Vår tenkning over om de ambulerende tekstene er også et uttrykk for en vilje til å ikke gi etter for den framtidsløshet som produseres og som også reproduseres i mange av de hegemoniske diskursene i og om det urbane Mosambik. De ambulerende tekstene peker da også utover en statisk repetisjon av nåtid: Gjennom å også avvise en opplevd ødeleggelse av kollektive former svekker de analyser som projiserer nekropolitikk som en allmenngjort tilstand eller en total orden på gateplan. Videre, som Morten Nielsen (2021, s. 3) også beskriver det fra Maputo, så er spekulasjon også knyttet til en type forsøk på å konsolidere ens posisjon i en stadig mer usikker framtid:

In this post-crisis scenario, the consolidation of one's position and status no longer depends on the reproduction of overlapping networks of social relations and hierarchies of entrenched cultural differences but on the cogent mastery of an 'untameable incalculability' (Humphrey, 2020, p. 117), which operates through incessant disruptions of temporal legibility and underlying registers of shared values.

Det å tilnærme seg bilene, og for så vidt også veggmalerier, er da også viktig og logisk: Både for å posisjonere seg – slik Nielsen argumenterer for – men også fordi disse tekstene på biler og veggmalerier utgjør semiotisk meningsfulle flater knyttet både til aspirasjoner og tolkninger av det urbane. Mange av disse er, som eksemplene viser, grunnleggende pro-relasjonelle og menneskeliggjørende og vårt arbeid i denne artikkelen knytter seg dermed an til de som har foretatt lignende analyser av det en kanskje kan kalle «byens usynlige grammatikk» på det afrikanske kontinent (se, f.eks., Guyer, 2004; de Boeck & Plissart, 2014; Nuttall & Mbembe, 2008).

Viktig er det også å påpeke at spekulasjoner i denne sammenheng kan være opprørske: Hvis kapitalismens stadig raskere omdreininger også innen det urbane undergraver de formelle strukturene rundt demokrati (Virilio, 2002), så er spekulasjon i dens mange former ikke bare forsøk på å berge en rest av det menneskelige – i form av sosialitet – men også et forsøk på av å skjære ut et hull i produksjonen av nåtiden for å skape et potensiale for framtid og for brudd.

I denne sammenhengen framstår de visuelt slående og affektive tekstene på Maputos kjøretøy som betydelige påminnelser om relasjonalitet, håp om velstand, rehumanisering av den andre og viktigheten av kampen mot det som oppleves som ondskap, som misunnelse. Her omfatter slike spekulasjoner en mobil, affektiv «empatiøkonomi». Fordi, gitt den

store oppmerksomheten som disse tekstene får og deres gjennomstrømming av alle Maputos arterier, så utgjør de en nøkkelkilde for å kartlegge medfølelse, håp, aspirasjon, humor og, faktisk, omsorg for medmennesker i et urbant miljø som for ofte blir presentert som en postkolonial nekropolis (Mbembe, 2022) der voldelige ekstraksjonsøkonomier dominerer. Spekulasjoner, som en sondering av gapet mellom ulike former for forventning, kan derfor sies å være sentrale for Maputos urbane orden.

I sum framstår disse tekstene som mer betydningsfulle enn de falmede plakatene til tidligere eller nåværende presidenter på byens mange murer, eller reklametavlene som står langs byens hovedårer for den saks skyld. Dessuten er tekstene på kjøretøyene også overmåte mer gåtefulle og gir rikere stoff til ettertanke enn de ofte tomme, for å ikke si hule, godhetsutsagnene som frivillige organisasjoner og INGOer sprer utover bylandskapet på biler, vegger eller skilt utenfor deres mange bygninger. Denne sistnevnte typen av tekster reflekterer at Mosambik er et land som paradoksalt nok mottar store mengder bistand, donorpenger og investeringer fra internasjonalt næringsliv i flere tiår, men som likevel har en økonomi som er i fritt fall.

Takksigelser

Vi vil rette en takk til alle kollegaer i prosjektet «Enclaving: Patterns of global futures in three African cities» som er finansiert av Forskningsrådet (prosjektnummer 274943) og som denne artikkelen er skrevet som en del av. Vi vil gjerne også takke de som deltok, hørte på og kom med gode innspill til paperet da det ble presentert på NAFs årskonferanse i 2021 samt i en annen form under African Studies Associations årskonferanse i Philadelphia, USA, i november 2022. Videre vil vi takke tidsskriftets utmerkede redaktører, de to fagfellene som kom med ypperlige, generøse og kritiske kommentarer, samt språkvasker som kom med svært gode forslag som gjorde teksten bedre. Til sist vil vi takke de av Maputos hardt prøvede innbyggere, særlig i bydelene Maxaquene og Polana Caniço, som har tatt seg tid til å dele sine spekulasjoner med oss.

Referanser

- Archambault, J. S. (2021). Urban Precarity and Aspirational Compromise: Feeling Otherwise in a Mozambican Suburb. *City & Society*, 33(2), 303-323. <https://doi.org/10.1111/ciso.12406>
- Bangstad, S., & Bertelsen, B. E. (2020). Mørkets hjerte skapt igjen og igjen. Fortellingene om eks-soldatene Joshua French og Tjostolv Moland i Kongo. I M. Tveit (Red.), *Masksillet i Kongo. Hvordan løslatelse av to norske leiesoldater ble et nasjonalt anliggende* (s. 150-167). Frekk Forlag.
- Barber, K. (Red.). (1997). *Readings in African popular culture*. Indiana University Press.
- Bertelsen, B. E. (2007). «Å dø her koster ikke noe». Vold, rettsantropologi og suverenitet i det postkoloniale Mosambik. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 18(3-4), 280-292.
- Bertelsen, B. E. (2016a). Violent Becomings: State Formation, Sociality, and Power in Mozambique. Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781785332364>
- Bertelsen, B. E. (2016b). Effervescence and Ephemerality: Popular Urban Uprisings in Mozambique. *Ethnos*, 81(1), 25-52. <https://doi.org/10.1080/00141844.2014.929596>
- Bertelsen, B. E. (2018). Composing texts and the composition of uprisings: Notes on writing the postcolonial political. I M. Nielsen & N. Rapport (Red.), *The Composition of Anthropology: How Anthropological Texts Are Written* (s. 56-72). Routledge.
- Bertelsen, B. E. (2021). A lesser human? Utopian specters of urban reconfiguration in Maputo, Mozambique. *Social Anthropology/Anthropologie Sociale*, 29(1), 87-107. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12988>

- Bertelsen, B. E., Tvedten, I. & Roque, S. (2014). Engaging, transcending and subverting dichotomies: Discursive dynamics of Maputo's urban space. *Urban Studies*, 51(13), 2752–2769. <https://doi.org/10.1177/0042098013512872>
- Blanes, R. L., & Bertelsen, B. E. (2021). Utopian confluences: anthropological mappings of generative politics. *Social Anthropology/Anthropologie Sociale*, 29(1), 5-17. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.13003>
- Borén, T., & Young, C. (2013). Getting Creative with the 'Creative City'? Towards New Perspectives on Creativity in Urban Policy. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(5), 1799-1815. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2012.01132.x>
- Borja, J., Belil, M., Castells, M., & Benner, C. (1997). *Local and global: the management of cities in the information age*. Earthscan.
- Botelho, F. (2021). Cut on the bias. The social fabric of women's lives in Maputo, Mozambique. PhD-avhandling, Aarhus Universitet.
- Bryant, R., & Knight, D. M. (2019). *The anthropology of the future*. Cambridge University Press.
- Buxton, N., & Hayes, B. (red.). (2016). The secure and the dispossessed: How the military and corporations are shaping a climate-changed world. Pluto Press.
- Cacciari, M. (1995 [1973]). *Architecture and nihilism*. Yale University Press.
- Certeau, M. d. (1984). *The practice of everyday life*. University of California Press.
- Chance, K. (2015). "Where there is fire, there is politics". Ungovernability and Material Life in Urban South Africa. *Cultural Anthropology*, 30(3), 394-423. <https://doi.org/10.14506/ca30.3.03>
- Cunningham, D. I. (2005). The concept of metropolis: philosophy and urban form. *Radical Philosophy*, 133, 13-25.
- Curtis, N. (2013). *Idiotism. Capitalism and the privatisation of life*. Pluto Press.
- Davis, M. (2006). *Planet of slums*. Verso.
- De Boeck, F., & Plissart, M.-F. (2004). *Kinshasa: tales of the invisible city*. Ludion.
- Debord, G. (2014 [1958]). Theory of the Dérive and Definitions. I Gieseking, J. J., Mangold, W., Katz, C., Low, S., & Saegert, S. (Red.). *The people, place, and space reader* (s. 65-70). Routledge.
- Debord, G. (1992 [1973]). *Society of the spectacle*. Rebel Press.
- Detienne, M. (2008 [2000]). *Comparing the incomparable*. Oversatt av J. Lloyd. Stanford University Press.
- Fisher, M. (2009). *Capitalist realism: Is there no alternative?*. John Hunt Publishing.
- Ghertner, D. A., McFann, H., & Goldstein, D. M. (Red.). (2020). *Futureproof. Security aesthetics and the management of life*. Duke University Press.
- Goldberg, D. T. (2021). *Dread. Facing futureless futures*. Polity.
- Goldstone, B., & Obarrio, J. (2017). Introduction: Unitmely Africa? I B. Goldstone & J. Obarrio (Red.), *African Futures: Essays on Crisis, Emergence, and Possibility* (s. 1-19). University of Chicago Press.
- Graeber, D. (2007). *Possibilities. Essays on hierarchy, rebellion, and desire*. AK Press.
- Graeber, D., & Wengrow, D. (2021). *The dawn of everything: A new history of humanity*. Penguin UK.
- Guyer, J. I. (2004). *Marginal gains. Monetary transactions in Atlantic Africa*. University of Chicago Press.
- Hanlon, J. (2018). *The Uberization of Mozambique's heroin trade*. London School of Economics Working Paper Series, No. 18-190. <http://hdl.handle.net/10419/224816>
- Hart, K. (1985). The informal economy. *Cambridge Anthropology*, 10(2), 54-58.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities. From the right to the city to urban revolution*. Verso.
- Kirtsoglou, E., & Simpson, B. (2020). Introduction: the time of anthropology: studies of contemporary chronopolitics and chronocracy. I E. Kirtsoglou & B. Simpson (Red.), *The Time of Anthropology. Studies of Contemporary Chronopolitics* (pp. 1-30). Routledge.
- Lefebvre, H. (2003 [1970]). *The urban revolution*. University of Minnesota Press.
- Mangeya, H., & Tagwirei, C. (2022). WhatsApp coup jokes and the dialogue on Zimbabwean politics. *Journal of Contemporary African Studies*, 40(1), 97-112. <https://doi.org/10.1080/02589001.2021.1933398>
- Mbembe, A. (2021). Futures of Life and Futures of Reason. *Public Culture*, 33(1), 11-33. <https://doi.org/10.1215/08992363-8742136>
- Mbembe, A. (2022). *Nekropolitikk og andre essays*. (Oversatt av L. Auestad). Cappelen.
- Merrifield, A. (2014). *The New Urban Question*. Pluto Press.

- Morozov, E. (2014 [2013]). *To save everything, click here. Technology, solutionism and the urge to fix problems that don't exist.* Penguin Books.
- Morton, D. (2019). *Age of concrete. Housing and the shape of aspiration in the capital of Mozambique.* Ohio University Press.
- Mumford, L. (1961). *The city in history.* Harcourt.
- Newell, S. (2020). *Histories of Dirt. Media and urban life in colonial and postcolonial Lagos.* Duke University Press.
- Newell, S., & Pype, K. (2021). Decolonizing the virtual: future knowledges and the extrahuman in Africa. *African Studies Review*, 64(1), 5-22. <https://doi.org/10.1017/asr.2020.88>
- Nielsen, M. (2021). Speculative cities: housing and value conversions in Maputo, Mozambique, *Housing Studies*, 1-21. <https://doi.org/10.1080/02673037.2021.1935770>
- Nielsen, M., Sumich, J., & Bertelsen, B. E. (2021). Enclaving: Spatial detachment as an aesthetics of imagination in an urban sub-Saharan African context. *Urban Studies*, 58(5), 1-21. <https://doi.org/10.1177/0042098020916095>
- Nustad, K. (2015). *Creating Africas. Struggles over nature, conservation and land.* Hurst.
- Nuttall, S., & Mbembe, A. (2008). *Johannesburg: The Elusive Metropolis.* Duke University Press.
- Paasche, T. F., & Sidaway, J. D. (2010). Transecting security and space in Maputo. *Environment and Planning A*, 42, 1555-1576. <https://doi.org/10.1068/a43122>
- Pierse, S. (2006). The City for Voltaire and Rousseau 1776-1778: The Imaginings of Old Age. I C. Emden, C. Keen, & D. Midgley (Red.), *Imagining the City. Vol. 1* (s. 39-48). Peter Lang Publishers.
- Rio, K., Kapferer, B., & Bertelsen, B. E. (2022). An introduction to egalitarian thought and dynamics. *Social Analysis*, 66(3), 1-21. <https://doi.org/10.3167/sa.2022.660301>
- Quayson, A. (2014). *Oxford Street, Accra: City life and the itineraries of transnationalism.* Duke University Press.
- Said, E. (1993). *Culture and imperialism.* Alfred A. Knopf.
- Sansi, R. (2021). Walking utopias. The politics of walking in art and anthropology. *Social Anthropology*, 29(1), 141-155. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12749>
- Sassen, S. (2014). *Expulsions. Brutality and complexity in the global economy.* Harvard University Press.
- Scranton, R. (2015). *Learning to die in the Anthropocene: Reflections on the end of a civilization.* City Lights Books.
- Simone, A. (2004). *For the city yet to come. Changing African life in four cities.* Duke University Press.
- Simone, A. (2016). City of potentiality: an introduction. *Theory, Culture & Society*, 33(7-8), 1-24. <https://doi.org/10.1177/0263276416666915>
- Simone, A. (2019). *Improvised lives. Rhythms of endurance in an urban South.* Polity Press.
- Simone, A. (2020). Cities of the Global South. *Annual review of Sociology*, 46, 30.31-30.20. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-121919054602>
- Simone, A. (2022). *The Surrounds. Urban Life within and beyond Capture.* Duke University Press.
- Stein, S. (2019). *Capital City. Gentrification and the real estate state.* Verso.
- The invisible committee. (2009 [2007]). *The coming insurrection.* Semiotext(e).
- Tomás, A. (2022). *In the Skin of the City. Spatial Transformation in Luanda.* Duke University Press.
- Tsing, A. L. (2015). *The Mushroom at the End of the World. On the Possibility of Life in Capitalist Ruins.* Princeton University Press.
- Udelsmann Rodrigues, C. (2019). Climate change and DIY urbanism in Luanda and Maputo: new urban strategies? *International Journal of Urban Sustainable Development*, 1-13. <https://doi.org/10.1080/19463138.2019.1585859>
- UN-Habitat. (2022). *World Cities Reports 2022: Envisaging the Future of Cities.* Lastet ned fra <https://unhabitat.org/world-cities-report-2022-envisaging-the-future-of-cities>, 13. november 2022.
- Vasudevan, A. (2015). The autonomous city: Towards a critical geography of occupation. *Progress in Human Geography*, 39(3), 316-337. <https://doi.org/10.1177/0309132514531470>
- Viana, D. L. (2019). *Maputo. (Auto)organização e forma-dinâmica urbana.* Universidade de Porto Edições.
- Virilio, P. (2002). *Desert screen. War at the speed of light.* Continuum.

- Wachsmuth, D. (2014). City as Ideology: Reconciling the Explosion of the City Form with the Tenacity of the City Concept. *Environment and Planning D: Society and Space*, 32(1), 75-90. <https://doi.org/10.1068/d21911>
- Wakefield, S. (2022). Critical urban theory in the Anthropocene. *Urban Studies*, 59(5), 917-936. <https://doi.org/10.1177/00420980211045523>
- Wakefield, S., & Braun, B. (2014). Guest editorial. *Environment and Planning D: Society and Space*, 32, 4-11.
- Wilhelm-Solomon, M. (2017). The ruinous vitalism of the urban form: ontological orientations in inner-city Johannesburg. *Critical African Studies*, 9(2), 174-191. <https://doi.org/10.1080/21681392.2017.1337520>
- Yamagishi, T., Hashimoto, H., Li, Y., & Schug, J. (2012). Stadtluft macht frei (City air brings freedom). *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(1), 38-45.